

Μακεδονικά

Τόμ. 32, Αρ. 1 (2000)

Η πολιτική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση των κατοίκων του Μοναστηριού και Φλώρινας μέσα από την οπτική της εφημερίδας Φλώρινα του Ι. Θεοδοσίου, του έτους 1916

Σ. Ηλιάδου-Τάχου

doi: [10.12681/makedonika.171](https://doi.org/10.12681/makedonika.171)

Copyright © 2014, ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Ηλιάδου-Τάχου Σ. (2000). Η πολιτική, κοινωνική και οικονομική κατάσταση των κατοίκων του Μοναστηριού και Φλώρινας μέσα από την οπτική της εφημερίδας Φλώρινα του Ι. Θεοδοσίου, του έτους 1916. *Μακεδονικά*, 32(1), 205-217. <https://doi.org/10.12681/makedonika.171>

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΠΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΦΛΩΡΙΝΑ
ΤΟΥ Ι. ΘΕΟΔΟΣΙΟΥ, ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1916

στη μνήμη Γ. Ι. Θεοδοσίου

Η μελέτη των άρθρων της εφημερίδας «Φλώρινα» είναι ιδιαίτερα σημα-
ντική, όχι μόνο γιατί ο συντάκτης της Ι. Θεοδοσίου αποτυπώνει με πειστικό
τρόπο το κλίμα εκείνης της ταραγμένης περιόδου του έτους 1916, αλλά κυ-
ρίως επειδή στην εφημερίδα αυτή εκφράζονται ο προβληματισμός και ο φόβος
των Φλωρινιωτών για το μέλλον της μείζονος περιοχής Μοναστηρίου και των
κατοίκων της.

Τα φύλλα της εφημερίδας εκτείνονται χρονικά από τις 6 Φεβρουαρίου
1916 ως τις 30 Ιουλίου 1916 και αριθμούνται από το 1-28. Η απότομη δια-
κοπή έκδοσης του εντύπου συμπίπτει χρονικά με τη μαρτυρημένη είσοδο των
Γερμανοβουλγάρων στην εγκαταλεειμμένη από τους κατοίκους της πόλης, η
οποία έγινε στις 4 Αυγούστου 1916¹. Αν λάβουμε μάλιστα υπόψη μας το υφι-
στάμενο στο Αρχείο του Δήμου Φλώρινας κενό, το οποίο αφορά την περίοδο
11 Ιουλίου 1916 ως 19 Αυγούστου 1916², είναι βέβαιο ότι η διακοπή έκδοσης
της εφημερίδας θα πρέπει να οφείλεται στη φυγή των κατοίκων από την πό-
λη, η οποία επιβεβαιώνεται εξάλλου και από άλλες μαρτυρίες³. Αναφορικά
τόρα με τη μη επανέκδοση της εφημερίδας μετά την είσοδο στην πόλη των
γαλλικών στρατευμάτων⁴, θα πρέπει να τονιστεί ότι αυτή δεν έγινε, επειδή οι
θέσεις της εφημερίδας, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, απείχαν αισθητά
από την επίσημη γραμμή των βενιζελικών⁵.

1. Για την είσοδο των Γερμανοβουλγάρων στη Φλώρινα βλ. Γ. Χρηστίδης, «Αναμνήσεις εκ
του πρώτου παγκοσμίου πολέμου», *Αριστοτέλης*, τ. 56, σ. 39-40, και Σοφία Ηλιάδου-Τάχου, «Η
Φλώρινα μέσα από το Αρχείο του Δήμου της περιόδου 1912-1936», *Αριστοτέλης*, τ. 233-234, σ. 39
κ.ε. (στο εξής: «Η Φλώρινα μέσα από το Αρχείο του Δήμου»).

2. Αρχείο Δήμου Φλώρινας, Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου 1916-
1917. Η πρώτη συνεδρίαση που καταγράφεται και αφορά την περίοδο της γαλλοκρατίας είναι
αυτή της 19ης Αυγούστου 1916, στη σελίδα 89.

3. Αρχείο Δήμου Φλώρινας, Βιβλίο Πρακτικών Συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου 1916-
1917, συνεδρία της 20-1-1917, σ. 108-109, όπου ο δήμαρχος Α. Παπακωνσταντίνου αναφέρεται
στην «πρωτοφανή εν τη ιστορία τότε γενομένην λεηλασίαν και δήμεσιν τής πόλεως».

4. Σ. Ηλιάδου-Τάχου - Μ. Παυλίδου, «Από το Αρχείο του Δήμου Φλώρινας, Ελληνογαλλι-
κές σχέσεις», *Αριστοτέλης*, τ. 227-228, Φλώρινα 1994.

5. Η εφημερίδα θα επανεκδοθεί πάλι από τον Ι. Θεοδοσίου το 1922, κάτω από διαφορετικές
πολιτικές και ιστορικές συνθήκες.

Το ιδεολογικό στίγμα της εφημερίδας προσδιορίζεται μέσα από τη διακήρυξη του σκοπού και των στόχων της έκδοσής της, διακήρυξη η οποία μπορεί να θεωρηθεί και ως ιδεολογικό μανιφέστο⁶. Σε αυτήν τονίζεται ότι πρωταρχικός σκοπός της έκδοσης είναι η εξυπηρέτηση των γενικότερων συμφερόντων του τόπου με την καθιέρωση στήλης τοπικών ειδήσεων, αλλά και η *ἀναπλήρωσις τῶν ἐλλείψεων ἑνὸς εἰδησεολογικοῦ ὄργανου*, διαπίστωση που θα πρέπει να οδηγεί στο συμπέρασμα ότι τη στιγμή που αρχίζει η έκδοση της *Φλώρινας* δεν υφίσταται⁷ άλλο έντυπο στην πόλη. Εκείνο που κυρίως προκαλεί εντύπωση είναι η έκφραση της βεβαιότητας του εκδότη ότι το έντυπο πρόκειται να αναπληρώσει *αισθητοτάτην κοινωνικὴν ἔλλειψιν, εἰδησεολογικὴν, τοπικὴν καὶ πολιτικὴν*. Η κριτική μάλιστα που ασκεί στον ελληνικό τύπο για τις επιδόσεις του ως ὄργανου των πολιτικών κομμάτων μπορεί να χαρακτηριστεί αφοριστική, ενώ αμφισβητείται ευθέως η δυνατότητά του να δια φωτίζει το αναγνωστικό κοινό στα εθνικά θέματα.

Παράλληλα ο εκδότης καθορίζει τους πολιτικούς του προσανατολισμούς αναφερόμενος στην ανάγκη διατήρησης ανεξαρτησίας σκέψεων και αντιλήψεων, αποδεσμευμένων από τις όποιες κομματικές επιρροές. Συγκεκριμένα τονίζει ότι οδηγός των ὄσων γράφει είναι *ἡ συνείδησίς του καὶ ὄχι τὸ κόμμα ἢ ὁ πολιτικὸς ἀνὴρ*⁸. Η δήλωση φανερώνει ότι ο εν λόγω εκδότης κινείται πέρα από τις κυρίαρχες πολιτικές τάσεις της εποχής του, οι οποίες εκφράζονται από τους βενιζελικούς από τη μια και από τους οπαδοὺς του Δ. Γούναρη από την ἄλλη. Είναι η περίοδος κατά την οποία ο τότε βουλευτής Φλώρινας Ίων Δραγούμης αρθρώνει τον δικό του αυτόνομο πολιτικό λόγο, προσπαθώντας να σταθεί κριτικά απέναντι στους διχασμούς και στις ακρότητες της εποχής του. Γιατί η συχνή αναφορά στον Δραγούμη και η παράθεση σε πολλά φύλλα των θέσεών του ενισχύουν την εκδοχή πως η εφημερίδα ανήκει στο ίδιο ιδεολογικό κλίμα, στο οποίο ανήκει και η *Πολιτικὴ Επιθεώρησις*, το εβδομαδιαίο «πολιτικὸν καὶ κοινωνιολογικὸν περιοδικόν», το οποίο ιδρύεται από τους Αλ. Καραπάνο, Ι. Δραγούμη, Γ. Μπούσιο το ἔτος 1916⁹.

Η σχέση ανάμεσα στο τοπικό έντυπο και στην *Πολιτικὴ Επιθεώρηση* είναι εμφανής ως προς τις εξής παραμέτρους:

Στην επιλογή των θεμάτων είναι ἐκδηλο το ενδιαφέρον τόσο της *Πολιτι-*

6. Βλ. εφημ. *Φλώρινα*, ἔτος Α', σφ. φ. 1, 6-2-1916.

7. Η πρώτη εφημερίδα πρέπει να τυπώθηκε από τον Δ. Τσώγγο το 1914 και ονομαζόταν *Νέα Φλώρινα*.

8. Η συγκεκριμένη δήλωση δεν στερείται πολιτικής σημασίας, αφού παραπέμπει ευθέως στην αποκήρυξη της αυθεντίας του Βενιζέλου ως πολιτικού ἀνδρός αλλά και στην τήρηση αποστάσεων από το κόμμα του Γούναρη.

9. Η *Πολιτικὴ Επιθεώρησις* εκδίδει το πρώτο φύλλο της στις 2 Ιανουαρίου 1916 και η έκδοσή της χαϊδεύεται ήδη στο πρώτο φύλλο της εφημ. *Φλώρινα* (φ. 1, 6-2-1916) με την επισήμανση ὅμως ότι η εφημερίδα δεν ἔχει τοπικό χαρακτήρα.

κής *Επιθεωρήσεως*, όσο και της εφημερίδας *Φλώρινα* για ζητήματα που αφορούν τις «Νέες Χώρες»¹⁰. Μπορούμε μάλιστα να διακρίνουμε και στα δύο έντυπα μια διάθεση επικριτική απέναντι σε ανισότητες ή αυθαιρεσίες¹¹ που συντελούνται στον χώρο της Μακεδονίας από εκπροσώπους της κεντρικής εξουσίας. Η εναισθησία αυτή παραπέμπει ευθέως στην «ανεξάρτητη κίνηση Μακεδόνων βουλευτών», της οποίας ηγείται ο Ι. Δραγούμης¹², υπέρ της υπεργήφησης της οποίας τάσσεται ανοιχτά η εφημερίδα με άρθρο της¹³ τον Ιούνιο του 1916. Αργότερα σε φύλλο της ίδιας εφημερίδας αναγγέλλεται η συνεργασία Δραγούμη, Δημητράκοπουλου, Μπούσιου, Καραπάνου και άλλων, οι οποίοι αυτοπροσδιορίζονται ως «ανεξάρτητοι» και κατέρχονται στην τριτή κατά σειράν εκλογική αναμέτρηση¹⁴ εντός του ίδιου έτους.

Στο πολιτικό επίπεδο οι ιδεολογικές επιλογές των δύο εντύπων διέπονται από τις ίδιες κατευθυντήριες γραμμές με κύρια χαρακτηριστικά τον *φιλοβασιλικό προσανατολισμό*¹⁵, το *αίτημα για μια απροσδιόριστη ουδετερότητα*¹⁶, το *διακριτικό φιλικό προς την Αντάντ πνεύμα*¹⁷, την *αντίθεση προς τη γερμα-*

10. Αναφερόμε ενδεικτικά το άρθρο της *Πολιτικής Επιθεωρήσεως*, τ. Α', από 2-1-1916 έως 25-1-1916, σ. 959, με τίτλο «Μέλται: Τό φορολογικόν καθεστώς του Έλληνικού Κράτους, Φορολογική σύγκρισις μεταξύ Παλαιάς και Νέας Ελλάδος», καθώς και τις διαπιστώσεις της *Φλώρινας* ότι «τό διέπον τήν διοίκησιν των Μακεδονικών Έπαρχιών πνεύμα δέν ανταποκρίνεται προς τήν σκοπιμότητα από έθνοπολιτικής απόψεως» (*Φλώρινα*, αφ. φ. 7, 5-3-1916).

11. *Φλώρινα*, αφ. φ. 19, 28-5-1916, με τίτλο «Ο δεσποτισμός εν Πάτελε», καθώς και *Φλώρινα*, αφ. φ. 7, 5-3-1916, στην οποία και το άρθρο για τις αυθαιρεσίες του αστυνομικού σταθμάχου Μπάνιτσας, για τον οποίο αναγράφεται ότι «επιβάλλεται υπό του πατριωτισμού εύρειας αντίληψεως ή απομακρυνσής του».

12. *Φλώρινα*, αφ. φ. 14, 23-4-1916, στην οποία και «ή συνέντευξις μέ τόν βουλευτήν μας κύριον Δραγούμη».

13. *Φλώρινα*, αφ. φ. 23, 23-6-1916, όπου και η πρόταση «υπέξ του μακεδονικού κόμματος» του Ι. Δραγούμη.

14. *Φλώρινα*, αφ. φ. 26, 16-7-1916.

15. *Φλώρινα*, αφ. φ. 18, 20-5-1916, όπου και κύριο άρθρο με τίτλο «άνδριζου βασιλεῦ», στο οποίο ο συντάκτης εναποθέτει στον βασιλιά όλες τις προσδοκίες του για πετυχημένη έκβαση της κατάστασης. Ανάλογες απόψεις και στην *Πολιτική Επιθεώρηση*.

16. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξέλιξη στη θεώρηση της ουδετερότητας μέσα από την εφημ. *Φλώρινα*. Αυτή περιγράφεται αρχικά ως πράξη σύνεσης, που υπαγορεύεται από τους στρατιωτικούς ως ειδικούς (*Φλώρινα*, αφ. φ. 3, 17-2-1916), στη συνέχεια, όταν επιβάλλεται ο αποκλεισμός και καθίσταται προβληματικός ο ανεφοδιασμός της πόλης, η αμφισβητούμενη από τους συμμάχους ουδετερότητα γίνεται αφορμή προβληματισμού, χωρίς ο αρθρογράφος να διατυπώνει άμεσα το αίτημα της άρσης της (*Φλώρινα*, αφ. φ. 10, 26-3-1916), για να οδηγηθεί στα τέλη Ιουλίου στην τοποθέτηση «όταν ή Άντάντ συνδυάση τήν ίκανοποίησιν των έθνικών δικαιωμάτων τής Ελλάδος μέ τά συμφέροντά της ουδέξις θά διαστάη νά μπουμε εις τόν πόλεμον...». Η κατάληψη της *Φλώρινας* από τους Γερμανοβουλγάρους είναι πια υπόθεση λίγων ημερών.

17. Οι φιλικές προς την Αντάντ θέσεις εκδηλώνονται ήδη από το πρώτο φύλλο της εφημερίδας (*Φλώρινα*, αφ. φ. 1, 6-2-1916), στο άρθρο «περί τά γεγονότα», χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχει κριτική στη στάση της (*Φλώρινα*, αφ. φ. 2, 13-2-1916). Η ίδια γραμμή ακολουθείται και στην *Πολιτική Επιθεώρηση*, στην οποία μάλιστα η προέλαση των Γερμανοβουλγάρων στο ελληνικό έδαφος θεωρείται ότι πρέπει να ανακοπεί με γενική επίθεση του Σαράνι (*Πολιτική*

νική προέλαση εξαιτίας του φόβου προς τον εκβουλαγρισμό της Μακεδονίας¹⁸, την προβολή του δημοτικισμού ως αιτήματος με εθνικές διαστάσεις προκειμένου για τα σχολεία της Μακεδονίας. Η άποψη αυτή, η οποία προϋποθέτει ουσιαστική παιδεία, εκφράζεται στο τοπικό έντυπο με παράθεση κειμένου που έχει δημοσιευτεί αρχικά στην *Πολιτική Επιθεώρηση*¹⁹. Το πνεύμα του κειμένου αυτού, το οποίο υπογράφεται από τον Δ. Κυριαζή, κινείται στο κλίμα των διακηρύξεων του Εκπαιδευτικού Ομίλου²⁰.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι ρεαλιστικές θέσεις πως η απήχηση του ελληνικού λόγου είναι τόσο μεγαλύτερη στις «Νέες Χώρες», όσο πιο κοντά στην καθημερινή ομιλία είναι η γλώσσα του σχολείου. Η ύπαρξη παρόμοιου επιπέδου προβληματισμών σε ένα επαρχιακό έντυπο μαρτυρεί κυρίως το μέγεθος του προβλήματος στα σχολεία της περιοχής, αλλά και τη φιλοπρόοδη διάθεση του εκδότη και την ευαισθησία, μέρους έστω, του υπάρχοντος αναγνωστικού κοινού. Κυρίως όμως πιστοποιεί την εξάρτηση του εντύπου του Ι. Θεοδοσίου από τον ιδεολογικό χώρο του Ι. Δραγούμη.

Η ειδησεογραφία της εφημερίδας *Φλώρινα* είναι πολύτιμη όχι μόνο εξαιτίας της έλλειψης των πηγών αυτής της περιόδου²¹, αλλά κυρίως επειδή

Επιθεώρησης, έτος Α', αρ. 33, 13-8-1916, τ. Β', σ. 1136).

18. Οι συχνές αναφορές στη δράση των κομιτατζήδων, που δρουν ανεξέλεγκτα στο κατεχόμενο Μοναστήρι, μαρτυρούν πέρα από το πνεύμα της αλληλεγγύης προς το υπόδουλο ελληνικό στοιχείο τον φόβο μιας επικείμενης ανάλογης κατοχής της Φλώρινας (ενδεικτικά *Φλώρινα*, αρ. φ. 1, 6-2-1916, «ή ασφάλεια εν Μοναστηρίω», αρ. φ. 10, 26-3-1916 «κατάλογος φονευθέντων-εξορισθέντων όμογενών στό τμήμα Μαριχόβου υπό των Βουλγάρων»...). Για ανακατάληψη της Φλώρινας από τους Βουλγάρους και όχι από τους Γερμανοβουλγάρους μιλάει και η *Πολιτική Επιθεώρησης* (έτος Α', αρ. 37, 10-9-1916, τ. Β', σ. 1244) μετά από μια μικρή, ευτυχώς, περίοδο κατοχής της πόλης. Είναι επομένως φανερό ότι οι φόβοι αφορούν τις μονιμότερες διεκδικήσεις των Βουλγάρων στην περιοχή και όχι τον περιστασιακό χαρακτήρα της όποιας γερμανικής κατάκτησης.

19. *Πολιτική Επιθεώρησης*, έτος Α', αρ. 21, 21-5-1916, τ. Β', σ. 747, όπου και το άρθρο με τίτλο «Η γλώσσα μας στα σχολεία της Μακεδονίας» του Δ. Κυριαζή. Το κείμενο αναδημοσιεύεται σε δύο συνέχειες στην εφημερίδα *Φλώρινα* (αρ. φ. 20, 4-6-1916, και αρ. φ. 21, 11-6-1916).

20. Α. Δημαρά, *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, τ. Α', Β', Αθήνα 1986-Ν. Τεζής, *Η παιδαγωγική του Αλέξανδρου Π. Δελμούζου. Συστηματική εξέταση του έργου και της δράσης του*, Θεσσαλονίκη 1983, και του ίδιου, *Εκπαιδευτική πολιτική και εκπαιδευτική μεταρρύθμιση: Πρόγραμμα και πραγματικότητα, πράγματα και πρόσωπα*, Θεσσαλονίκη 1993. Ειδικότερα για τις παιδαγωγικές αντιλήψεις του Ι. Δραγούμη και του κύκλου του βλ. Α. Φωτιάδου, *Ίων Δραγούμης. Οι απόψεις του για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και τον εκπαιδευτικό δημοτικισμό*, Θεσσαλονίκη 1986.

21. Εκτός από την *Πολιτική Επιθεώρηση*, για την οποία έγινε λόγος πιο πάνω, πηγές γ' αυτή την περίοδο είναι ακόμα η εφημ. *L'illustration journal universel Hebdomadaire*, direct R. Baschet, Paris 1914-1916, ενώ από τις μελέτες που αφορούν την περίοδο ξεχωρίζουμε: Ελληνική Επιτροπή Στρατιωτικής Ιστορίας, *Ο πρώτος βαλκανικός πόλεμος μέσα από τις σελίδες του περιοδικού L'illustration. Εισαγωγή, μετάφραση, επιμέλεια αντιναύαρχος ε.α. Α. Δημητριάδης*, Αθήνα 1992· Andreades André, *Les effets économiques et sociaux de la guerre en Grèce*, 8ο, σ. 324, Paris 1928· Facon Patrick, *Soldats français de l'armée d'Orient 1915-1919*, *Recherches sur le*

αποτελεί το μόνο από τα ελάχιστα τοπικά έντυπα που έχει εστιάσει την προσοχή του σε όσα συνέβαιναν τότε στην Πελαγονία και στον ελληνισμό της περιοχής. Τέλος, το έντυπο καταγράφει με κριτική διάθεση την οικονομική και κοινωνική κατάσταση στις υφιστάμενες τον αποκλεισμό των Αγγλογάλλων περιοχές της Καστοριάς, Φλώρινας και Κορυτσάς και προσπαθεί να ερμηνεύσει τις αιτίες των φαινομένων ή να υποδείξει λύσεις. Η αντιμετώπιση λοιπόν της εφημερίδας ως ιστορικής πηγής, καθοριστικής για την τοπική αλλά και για την εθνική ιστορία, είναι επιβεβλημένη.

Η αδυναμία του εντύπου βρίσκεται κυρίως στις διεισδυτικές μεν αναλύσεις της πολιτικής κατάστασης, που όμως αποδίδονται μέσα από μια ορισμένη οπτική γωνία, αυτή της πολιτικής κίνησης του Ίωνος Δραγούμη, οπτική η οποία εμποδίζει την αμερόληπτη προσέγγιση των πολιτικών πραγμάτων. Εκείνο όμως που προσφέρει η εφημερίδα στον ιστορικό είναι το πλούσιο πληροφορογραφικό υλικό της για τις επιπτώσεις της ελληνικής ουδετερότητας στην περιοχή που προαναφέρθηκε. Και το άγνωστο αυτό ως τώρα υλικό είναι εξαιρετικά χρήσιμο στη σύνθεση της γενικότερης ιστορίας της περιόδου.

Συγκεκριμένα η οικονομική κατάσταση της περιοχής Φλώρινας, Καστοριάς και Κορυτσάς περιγράφεται μέσα από εκτεταμένες ανταποκρίσεις και διεισδυτικές περιγραφές χρονογράφων που εμφανίζονται συνήθως με ψευδώνυμα, αλλά και μέσα από ανυπόγραφες αναλύσεις, οι οποίες θα πρέπει να αποδοθούν στον Ι. Θεοδοσίου. Ο καταμερισμός όλου αυτού του πληροφοριογραφικού κατά βάση υλικού σε ενότητες, μας επιτρέπει να συλλάβομε ευχερέστερα τις διαστάσεις των προβλημάτων.

Η περιγραφή λοιπόν των επιπτώσεων του πολέμου και της ελληνικής ουδετερότητας στη δημογραφική σύνθεση της περιοχής έχει δύο σημεία αναφοράς: τη μετανάστευση και την ενίσχυση του προσφυγικού ρεύματος από την Πελαγονία. Η μετανάστευση από τις «Νέες Χώρες» με προσορισμό την Αμερική έχει ξεκινήσει στην πραγματικότητα πριν από την απελευθέρωση των περιοχών αυτών από τους Τούρκους. Αιτία της μετανάστευσης είναι η έλλειψη ασφάλειας και οι κακές συνθήκες ζωής στην ύπαιθρο²². Στη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου η ανάγκη επιβολής της στρατιωτικής θητείας μειώνει

moral et approche des mentalités, v. 3, Paris, Université de Paris 1978, *Greece and Great Britain during World War I*, Thessaloniki I.F.B.S. 1985, First Symposium organised in Thessaloniki (December 15-17-1987) by the Institute for Balkan Studies in Thessaloniki and King's College in London, De la Gorce Paul Marie, *Stratégie et Idéologie pendant la première guerre mondiale*. Institut d'histoire de la défense, 1995, p. 67-78 *Des Etoiles et des croix*: Επιτελείον Γενικών Στρατού, *Ο ελληνικός στρατός κατά τον Α΄ Παγκόσμιον Πόλεμον 1914-1918. Η Ελλάδα και ο πόλεμος εις τα Βαλκάνια*, Αθήναι 1958: Κοντογιάννης Πάτροκλος, *Ιστορία του μεγάλου πολέμου 1914-1918 και κριτική αυτού*, εν Αθήναις 1922.

22. Α. Andreades, *ό.π.*, σ. 18. Μόνο από το διαμέρισμα Μοναστηρίου μετανάστευσαν την περίοδο 1902-1909 80.000 άνθρωποι, όπως ισχυρίζεται ο συγγραφέας.

χωρίς να περιορίζει το ρεύμα της μετανάστευσης. Σύμφωνα με τις πληροφορίες της εφημερίδας *Φλώρινα*²³ η πολιτική ενθάρρυνσης της αποδημίας των Ελλήνων υπηκόων είναι έκδηλη ακόμα και αυτή την ταραγμένη περίοδο. Οι μόνοι που νομοθετικά αποκλείονται είναι όσοι έχουν στρατεύσιμη ηλικία, ενώ οι Έλληνες υπήκοοι που είναι Μωαμεθανοί ή Ισραηλίτες έχουν κάθε δυνατότητα να μεταναστεύσουν. Η προσπάθεια του ελληνικού κράτους να μειώσει την ένταση του μεταναστευτικού ρεύματος, το οποίο έχει προσλάβει διαστάσεις μαζικές στον αγροτικό πληθυσμό, αρχίζει με τους νόμους των Μικρόπουλου-Μυλωνά, υπουργών της κυβέρνησης Βενιζέλου²⁴, οι οποίοι ευνοούν το πέρασμα των μεγάλων ιδιοκτησιών στους καλλιεργητές. Οι επιπτώσεις όμως των μέτρων είναι μακροπρόθεσμες και έτσι στην εφημ. *Φλώρινα* οι διαφημίσεις ταξιδιωτικών πρακτορείων για υπερατλαντικά ταξίδια διαδέχονται η μία την άλλη.

Η μαζική εισροή ομογενών προσφύγων στο έδαφος της Μακεδονίας έχει ξεκινήσει από το 1914²⁵ και έχει προσλάβει μεγάλες διαστάσεις στην περιοχή της Φλώρινας μετά την κατάληψη του Μοναστηρίου από τους Γερμανοβουλγάρους²⁶. Η σύσταση της «Κεντρικής Επιτροπής προς περιθαλψιν και εγκατάστασιν των εν Μακεδονία ὁμογενών»²⁷ και ο νόμος 350/1914²⁸, ο οποίος έδινε στους πρόσφυγες τη δυνατότητα να καταλάβουν τη γη των Τούρκων και των Βουλγάρων που μετανάστευσαν ή αποδήμησαν, υπήρξαν μέτρα που δεν

23. *Φλώρινα*, αφ. φ. 17/14-5-1916, όπου και η παράθεση του υπ. αρ. 18098 «Εγκυκλίου Σημειώματος τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν περὶ ἀποδημίας εἰς τὸ Ἐξωτερικόν». Σύμφωνα με το Σημείωμα η αποδημία ήταν δυνατή με συνοδεία προστάτου στα άτομα που είχαν ηλικία έως 13 χρονών, δυνατή με καταβολή της ανάλογης εγγύησης στα άτομα μέχρι 18 ετών, αδύνατη στους έχοντες στρατεύσιμη ηλικία από 17-37 ετών και επιρρεπτή στους μεγαλύτερους, ενώ ενθαρρύνεται η αποδημία των Μωαμεθανών και των Ισραηλιτών, ακόμα και των προσφύγων μη Ελλήνων υπηκόων μετά από βεβαίωση της προσφυγικής τους ιδιότητας.

24. A. Andreades, *ὁ.π.*, σ. 169.

25. *Πολιτική Επιθεώρησις*, ἔτος Α', αφ. 23/11-6-1916.

26. *Φλώρινα*, ἔτος Α', αφ. φ. 1/6-2-1916, στο οποίο και η αναφορά στη «μαύρη τύχη» του Μοναστηρίου. Για τη συρροή των Μοναστηριωτών στη Φλώρινα βλ. ακόμα Ηλιάδου-Τάχου, «Η Φλώρινα μέσα από το αρχείο του Δήμου», *ὁ.π.*, σσ. 33-34, και της ίδιας, «Η αστική αποκατάσταση των Μοναστηριωτών προσφύγων και η δημιουργία των προϋποθέσεων για μόνιμη εγκατάστασή τους στη Φλώρινα», ανακοίνωση στο Συμπόσιο της Θεολογικής Σχολής με θέμα *Πελαγονία μια άλλη Ελλάδα*.

27. *Πολιτική Επιθεώρησις*, *ὁ.π.* Η Επιτροπή συστήνεται στη Γενική Διοίκηση τον Ιούνιο του 1914 και αποτελείται από ανώτερους δημοσίους υπαλλήλους και ιδιώτες. Οι αρμοδιότητές της αφορούν την περίθαλψη και την εγκατάσταση των προσφύγων. Η επίσκεψη του επιθεωρητή προσφύγων Σχοινά στην πόλη περιγράφεται στο φύλλο 12 της εφημ. *Φλώρινα*, της 9-2-1916.

28. *Πολιτική Επιθεώρησις*, *ὁ.π.* Ο νόμος που αφορά στην εγκατάσταση των προσφύγων σε κτήματα των αποδημησάντων ή μεταναστευσάντων Τούρκων ή Βουλγάρων υλοποιείται με την εγκύκλιο της 24-7-1914 προς τους οικονομικούς εφόρους των «Νέων Χωρών» και τροποποιείται με τον νόμο 262/10-5-1914, ο οποίος έδινε προθεαμία ενός έτους στους εγκαταλείψαντες τη γη τους για προσκόμιση τίτλων κυριότητας.

έδωσαν ουσιαστικές λύσεις στο προσφυγικό ζήτημα. Η αβελτηρία των εφόρων, η άρνηση συνεργασίας τοπικών παραγόντων, εξαιτίας της καταπάτησης των εκτάσεων αυτών από τους γείτονες και η ύπαρξη μπερδεμένων και ασαφών οριοθετήσεων ανάμεσα στις εκτάσεις γης δεν έλυσαν το προσφυγικό ζήτημα²⁹, ακόμα και σε κοινωνίες όπως αυτή της Φλώρινας, στην οποία η ευαισθησία των κατοίκων απέναντι στους ομογενείς, τους εκ Πελαγονίας, εμφανίζεται ιδιαίτερα για δυσάρεστα πράγματα, έντονη.

Τεκμήρια αυτής ακριβώς της ευαισθησίας είναι όσα θέματα της εφημερίδας αφορούν την τύχη της Πελαγονίας. Τη μεγαλύτερη έκταση στην εφημερίδα καταλαμβάνουν οι περιγραφές των βιαιοπραγιών των κομιτατζήδων ενάντια στο ελληνικό στοιχείο της περιοχής³⁰, οι οποίες περιγράφουν το ύψος και το ήθος της βουλγαρικής επικυριαρχίας, ενώ έκδηλο είναι το ενδιαφέρον του εντύπου και για τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων μέσα στην πόλη του Μοναστηρίου. Συγκεκριμένα τονίζεται η έλλειψη τροφίμων³¹, η αποτέφρωση της συνοικίας Γενή Μαχαλά³², και η επιδημία χολέρας που ξεσπά, επιδεινώνοντας τις συνθήκες διαβίωσης των ομογενών. Εκτός όμως από τις περιγραφές, στην εφημερίδα είναι διάχυτη μια αίσθηση οριστικής απώλειας της εστίας αυτής του ελληνισμού, αίσθηση η οποία δεν τεκμαίρεται μόνο από τη φιλοξενία ποιημάτων ή κειμένων με απαισιόδοξο χαρακτήρα³³, αλλά εδραιώνεται σε πολιτικές ενέργειες του νομάρχη Φλώρινας, οι οποίες, ως έκφραση της επίσημης κυβερνητικής πολιτικής, έχουν ξεχωριστό ειδικό βάρος. Έτσι η έναρξη διαπραγματεύσεων ανάμεσα στον νομάρχη Φλώρινας και στον Βούλ-

29. *Φλώρινα*, αρ. φ. 6/27-2-1916. Η εφημερίδα αναφέρεται σε έρανο «υπέρ των ορφανών των τελευταίων πολέμων», για να αντιμετωπιστεί το οξύτατο κοινωνικό πρόβλημα των ορφανών προσφύγων. Για το ίδιο θέμα βλ. ακόμα Ηλιάδου-Τάχου, «Η Φλώρινα μέσα από το αρχείο του Δήμου», ό.π., σ. 34. Στο δημοσίευμα γίνεται μνεία της επιτροπής που επιφορτίζεται με το ζήτημα της εγκατάστασης των προσφύγων, στα πλαίσια της φροντίδας του Δήμου. Πρόκειται για τους Στ. Ρόλλη, Σ. Ιωαννίδη, Ι. Βαλάκη, Γ. Στεφάνου, Ι. Καπουλίτσα, Χαρήλ Χατζή Σουλεϊμάν, Μουσταφά Χατζή Σαϊτ Σιουτρή Αχμέτ. Η επιτροπή συγκροτήθηκε στη συνεδρία 53 του Δημοτικού Συμβουλίου της 16-11-1915.

30. *Φλώρινα*, αρ. φ. 1/6-2-1916. Στην εφημερίδα αναφέρονται οι εξαφανίσεις και οι φυλακίσεις των ιερέων και προκρίτων στο Δοβροβένι, το Μπρωτ και την Οψίρινα, και φ. 3/17-2-1916, στο οποίο κατονομάζονται οι συλλήψεις των Καραμηνά, Κάλα και Δίγκα στο Μοναστήρι και η υποβολή προστίμου σε ομογενή στην Κρέσσα: φ. 10/26-3-1916, στο οποίο υπάρχει και ο αναλυτικός «κατάλογος των φρονευθέντων και εξορισθέντων ομογενών», στα χωριά Σκούτσιβεφ, Σλίβιτσι, Μπρωτ, Μπάτς, Δοβροβένι, και φ. 13/16-4-1916, όπου και η αναφορά στη φυλάκιση στο Μοναστήρι των Ελλήνων προκρίτων Αγχιρίδας Π. Πηχεάνα, Ι. Ρουβίνα, Δ. Ζάρου και η υποβολή σε βασανιστήρια των προκρίτων Ρέσνας και Μοριχόβου. Στο θέμα γίνεται αναφορά στον κομιτατζή βοεβόδα Πέτρο Τοσάιλεφ, που κυριαρχεί στην περιοχή και ζητείται η παρέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης.

31. *Φλώρινα*, αρ. φ. 13/16-4-1916, και φ. 14/14-5-1916.

32. *Φλώρινα*, αρ. φ. 15/30-4-1916.

33. *Φλώρινα*, αρ. φ. 12/9-2-1916, ποίημα «Εἰς τὴν σκιάβα πατρίδα μας», και φ. 28/30-7-1916 «εἰς τὸ Μοναστήριον».

γαρο νομάρχη Μοναστηρίου για τον έλεγχο του σιδηροδρόμου Κέναλη-Μοναστηρίου, οι διαπραγματεύσεις για ανταλλαγή Βουλγάρων λιποτακτών με ελληνικές οικογένειες του Μοναστηρίου και οι κινήσεις τακτικής του νομάρχη που αφορούσαν τη διακήρυξη της ασφαλούς θέσης των Ελλήνων στο Μοναστήρι³⁴ στιγματίζονται έντονα από τον εκδότη της εφημερίδας, παρά το γεγονός ότι αυτός δεν είναι εξ ορισμού αντίθετος με την ελληνική ουδετερότητα.

Η στάση αυτή μπορεί να αποδοθεί στη φιλική προς την Αντάντ στάση της εφημερίδας, η οποία εκφράζει τη βεβαιότητα ότι η συμπεριφορά του νομάρχη σημαίνει μη τήρηση των δεσμεύσεων της χώρας μας απέναντι στην Αντάντ, δεσμεύσεων που απορρέουν από την ελληνική ουδετερότητα. Υποδηλώνει όμως πρώτιστα τον φόβο των κατοίκων της περιοχής ότι οι όποιες διαπραγματεύσεις εκπροσώπων του ελληνικού κράτους με τους Βουλγάρους νομιμοποιούν την από μέρος τους κατοχή της Πελαγονίας, μιας περιοχής με ακμαίο ελληνικό στοιχείο. Η κριτική επομένως της εφημερίδας για τον νομάρχη Φλώρινας ήταν αφοριστική, ενώ προτεινόταν η έναρξη διαπραγματεύσεων με τους Γερμανούς, οι οποίοι δεν είχαν αξιώσεις για μόνιμη κατοχή της περιοχής.

Η συγκέντρωση λοιπόν στην πόλη μεγάλου αριθμού Ελλήνων ομογενών από την ευρύτερη Πελαγονία, Σέρβων πρόσφυγαν από τις κατελημμένες από τους Γερμανοβουλγάρους περιοχές³⁵, Βουλγάρων λιμοκτονούντων λιποτακτών³⁶, παράλληλα με την άφιξη Άγγλων στο Εξισού³⁷ τον Φεβρουάριο, καθώς και Γάλλων υπό την ηγεσία του ταγματάρχη Σαρού, δημιούργησαν οξύτατο πρόβλημα εμπιστισμού. Η κατάσταση ήταν ήδη προβληματική εξαιτίας του επιβληθέντος από τον Νοέμβριο ήδη του προηγούμενου χρόνου περιορισμού στην εισαγωγή του άνθρακα και των βασικών ειδών από τους Βρετανούς³⁸, ενώ οι δυσχέρειες στις μετακινήσεις προσώπων και αγαθών που οφείλονταν στους Γάλλους, οι οποίοι και επιβάλλουν την έκδοση ειδικών διαβατηρίων για τη μετάβαση από και προς τη Θεσσαλονίκη³⁹, επιτείνουν το μείζον

34. Φλώρινα, φ. 2/13-2-1916.

35. Φλώρινα, φ. 3/17-2-1916, στην οποία γίνεται αναφορά σε 300 Σέρβους πρόσφυγες που κατοικούν στη Φλώρινα και οι οποίοι ανταλλάσσονται με ισάριθμους Έλληνες του Μοναστηρίου.

36. Φλώρινα, φ. 6/27-2-1916, στο οποίο φύλλο υπάρχει η αναφορά στη σύλληψη δύο πεινασμένων Βουλγάρων στρατιωτών, καθώς και φ. 17/14-5-1916, όπου εκφράζονται φόβοι για την αύξηση των Βουλγάρων λιποτακτών.

37. Φλώρινα, φ. 4/20-2-1916, στην οποία μνημονεύεται η άφιξη 600 Άγγλων στο Εξισού (το σημερινό όνομα του χωριού είναι Ξυνό Νερό), με σκοπό τη φύλαξη της σιδηροδρομικής γραμμής, τη διακοπή των επικοινωνιών Μοναστηρίου-Αθηνών και τον έλεγχο της διακίνησης Γερμανώνπρακτόρων.

38. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Β', σ. 32.

39. Φλώρινα, φ. 8/12-3-1916, στην οποία υφίσταται διαμαρτυρία της εφημερίδας για την αδυναμία του γραφείου να εξυπηρετήσει το σύνολο των ζητούντων διαβατήριο για τη διακί-

θέμα της έλλειψης των τροφίμων. Στην περιοχή εδρεύει και το 33ο Σύνταγμα, αφού η χώρα τελεί σε κατάσταση επιστράτευσης⁴⁰, η οποία αίρεται μόλις τον Ιούλιο του 1916.

Οι έξωθεν παρεμβάσεις και η αναποτελεσματικότητα της ουδετερότητας επιδεινώνονταν από ένα άδικο φορολογικό σύστημα, το οποίο αφορούσε αποκλειστικά τις «Νέες Χώρες»⁴¹, το οποίο περιλάμβανε τη συνέχιση του υφισταμένου την περίοδο της τουρκοκρατίας φόρου της δεκάτης, που ανερχόταν σχεδόν στο 12,5% της παραγωγής και δημιουργούσε προϋποθέσεις αισχροκέρδειας των ενοικιαστών και εξαχρείωσης των παραγωγών⁴². Στην εφημερίδα *Φλώρινα* το ύψος του ποσού, το οποίο εισέπραττε η κυβέρνηση από τον νομίο με τον φόρο της δεκάτης, προσδιορίζεται σε 2.000.000 δραχμές⁴³, ενώ αυτήνη ακριβώς την περίοδο η επιβολή της «ενιαίας διατίμησης» από την «Επιτροπή Προμηθειών»⁴⁴ υφίσταται την κριτική του κύκλου της *Πολιτικής Επιθεώρησης*, επειδή εξισώνει τους Θεσσαλούς παραγωγούς με τους Μακεδόνες, στους οποίους το κόστος παραγωγής είναι μεγαλύτερο εξαιτίας του φόρου της δεκάτης. Αποτέλεσμα όλων αυτών των παραγόντων ήταν, οι ενοικιαστές της δεκάτης, οι οποίοι δεν είχαν συνυπολογίσει τη διατίμηση στον προσδιορισμό του ποσού που κατέβαλαν και επομένως προσέβλεπαν σε μια ελεύθερη αγορά στην οποία το ύψος των κερδών θα ήταν ανάλογο της ζήτησης, να επιδώσουν αποζημιώσεις, την ώρα που οι αγρότες πένονταν⁴⁵.

νηση. Για το ίδιο θέμα βλ. ακόμα *Πολιτική Επιθεώρησης*, έτος Α', αφ. 33/13-8-1916. Στο φύλλο υπάρχει διαμαρτυρία για τον μεροληπτικό τρόπο με τον οποίο ο πρόξενος της Γαλλίας, που έδρευε στην Κοζάνη, αντιμετώπιζε τα εμπορικά και συγκοινωνιακά ζητήματα των κατοίκων. Σύμφωνα με το έντυπο, κριτήριο για εξυπηρέτηση ήταν η ένταξη στο Κόμμα των Φιλελευθέρων.

40. *Φλώρινα*, φ. 10/26-3-1916 και φ. 11/2-4-1916. Εδώ γίνεται αναφορά στην επιθεώρηση από ανωτέρους αξιωματικούς του 33ου Συντάγματος που εδρεύει στη Φλώρινα. Βλ. και Α. Andreades, *ό.π.*, σ. 18, στον οποίο υπάρχει ο προσδιορισμός του ύψους των στρατιωτικών δαπανών της περιόδου. Η αποστράτευση του ελληνικού στρατού γίνεται μετά από την αποδοχή της διακοίνωσης των συμμάχων από την κυβέρνηση Ζαΐμη, που προκύπτει μετά τις εκλογές του Ιουνίου του 1916. Η *Φλώρινα* εξωραΐζει τα της αποστράτευσης χαρακτηρίζοντάς την «ως διάλεμμα καί όχι ως έκφρασην ήττοπαθείας» (φ. 24/2-7-1916).

41. *Πολιτική Επιθεώρησης*, τ. Α', 1-7-1916, σ. 956, και ειδικότερα το άρθρο «Μελέται: Τό φορολογικόν καθεστώς τῶν ἑλληνικῶν κρᾶτους. Φορολογικὴ σύγκρισις μεταξύ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας Ἑλλάδος».

42. Στην εφημερίδα δημοσιεύονται «κατάλογοι ἐνοικιασθέντων χωριῶν» (*Φλώρινα*, φ. 23/23-6-1916 και φ. 24/2-7-1916). Οι ενοικιαστές είναι σε ποσοστό 80% χριστιανοί και προέρχονται από τους παλιούς κατοίκους της πόλης, οι οποίοι είναι και οι παραδοσιακοί νομείς των ανώτερων αξιωματών.

43. *Φλώρινα*, φ. 22/18-6-1916. Στην εφημερίδα γίνεται λόγος για την έλλειψη βούλησης της κυβέρνησης να δαπανήσει μέρος του ποσού αυτού για την κατασκευή του δρόμου, που ένωσε τη Φλώρινα με τον σιδηροδρομικό σταθμό.

44. *Πολιτική Επιθεώρησης*, φ. 32/6-8-1916, όπου αναφέρεται ότι η τιμή του σίτου είναι 60 λεπτά η οκά, με βάση την ενιαία διατίμηση.

45. *Φλώρινα*, φ. 16/7-5-1916, στην οποία και το τηλεγράφημα του ανατοκιοκρή της εφημε-

Το όργιο της κερδοσκοπίας⁴⁶ ήταν συνάρτηση των λόγων που προαναφέρθηκαν και οδηγούσε μαζί με τις πιο πάνω προϋποθέσεις στην υπερτίμηση των αγαθών⁴⁷. Η επιβολή του μέτρου της επίταξης⁴⁸ θεωρήθηκε από την εφημερίδα ότι δεν ήταν αντικειμενική, αφού γινόταν επιλεκτικά και σε βάρος των κατώτερων πάντοτε κοινωνικών στρωμάτων. Ακόμα στο μέτρο για τον καθορισμό της επιτόπιας μόνο κατανάλωσης, για να επιτραπεί η μεταφορά και εξαγωγή των πλεοναζόντων μόνο ειδών δεν απέδιδε στις επικρατούσες συνθήκες ανασφάλειας και αυθαιρεσίας. Όσοι είχαν γνωριμίες ή πολιτικές προσβάσεις έπαιρναν άδειες εξαγωγής των προϊόντων που εμπορεύονταν και το πελατειακό και άκρως ρουσφετολογικό σύστημα τους επέτρεπε να αυξάνουν τις τιμές, όχι μόνο των εξαγομένων, αλλά και των επί τόπου καταναλισκομένων⁴⁹ αγαθών. Επομένως οι επιπτώσεις της ακολουθούμενης οικονομικής και εθνικής πολιτικής υπήρξαν καταλυτικές για τον παραγωγικό ιστό

ρίδας από την Καστοριά, το οποίο απευθύνεται στους βουλευτές Φλώρινας και το οποίο περιλαμβάνει τα εξής: «λαός πεινών και έν άπογνώσει διατελών παρακαλεί όπως άνασταλή προσωρινώς ή έσπραξις και μάλιστα δι' ένταλμάτων δημοσίων φόρων», και φ. 11/2-4-1916, που περιλαμβάνει το τηλεγράφημα του βουλευτή Φλώρινας Χατζητύπη προς τον πρωθυπουργό, στο οποίο αναγράφεται: «Αφ'αρχής ένταυθα εδρον έπαρχίαν Φλωρίνης διατελοῦσαν έν πλήρη άποκλεισμῷ, παρακαταθήκαι άρραβόσιτου έξηντλήθησαν τελείως, ό δέν πεινής κίνδυνος άμεσῶτατος, κάτοικοι έν πλήρη άπογνώσει. Παρακαλώ έκ μερους τῶν κατοίκων Φλωρίνης όπως ενεργήσῃτε τά δέοντα».

46. Για κερδοσκοπία και συγκεκριμένα για διακίνηση τροφίμων προς το Μοναστήρι υπέρ των Γερμανοβουλγάρων κατηγορείται ανοιχτά από την εφημερίδα ο τότε νομάρχης Φλωρίνης, πολιτικός φίλος του Δ. Γούναρη, ο οποίος, κατά την εκδοχή της εφημερίδας, έδωσε στους Αγγλογάλλους το επιχείρημα για τον αποκλεισμό του εμπορίου και τον έλεγχο των μετακινήσεων, Φλώρινα, φ. 5/24-2-1916, φ. 6/27-2-1916, φ. 16/7-5-1916, στα οποία και οι σχετικές αναδημοσιεύσεις άρθρων των εφημερίδων *Μακεδονία* και *Φιλελεύθερος Αθηνών* για την πολιτεία του τέως νομάρχη. Για την κερδοσκοπία στην Καστοριά βλ. φ. 18/20-5-1916, στο οποίο και η αναφορά στην τροφοδοσία της πόλης, με άρτο ακάθαρτο και πικρό με 80 λεπτά την οκά και με μουχλιασμένο αραβόσιτο 1 δραχμή την οκά.

47. Για την υπερτίμηση, Φλώρινα, φ. 9/19-3-1916, στο οποίο τονίζεται ότι η ζάχαρη στην Αθήνα τιμάται 1,65 ενώ στη Φλώρινα 2,65. Βλ. ακόμα φ. 23/23-6-1916, στο οποίο οτι σατιρική στήλη με τον τίτλο «Λίγα από όλα» περιγράφεται η κατάσταση ως εξής: «Νησιεία... Μόνο κολλοκίθα βρίσκες, 0,60 λεπτά οι ντομάτες. Οι πιπεριές καπάντησαν είδος πολυτελείας».

48. Φλώρινα, φ. 16/7-5-19156, στο οποίο και γίνεται αναφορά στην αγόρευση από το βήμα της Βουλής του Α. Τσουκαλά της 2-5-1916. Στην αγόρευση τονίζεται ότι οι επιτάξεις βλάπτουν μόνο τους φτωχούς, οι οποίοι μάλιστα δεν αποζημιώνονται.

49. Φλώρινα, φ. 13/16-4-1916, στο οποίο γίνεται λόγος για τον νόμο 702, που προέβλεπε τη σύσταση τοπικής επιτροπής για τη διανομή των τροφίμων. Έργο της επιτροπής ήταν ο προσδιορισμός των επιτοπίων αναγκών, η αποστολή πίνακα στη Θεσσαλονίκη και η μέριμνα για αποστολή των τροφίμων. Η υλοποίηση της διάταξης αυτής φαίνεται ότι έγινε με ευνοιοκρατικές διαθέσεις από τη μεριά της κεντρικής εξουσίας. Στο φύλλο 22/18-6-1916 και στη στήλη «πινυκίδες» τονίζεται ότι στην κυβέρνηση Γούναρη οι φίλοι του κόμματος χρηματίζονται σε βάρος του κοσμάκη με τη μέθοδο των αδειών προς μεταφορά τροφίμων, ενώ το ίδιο γίνεται με τους συλλόγους και τις επιτροπές προς διανομή. «Ποιοι έμποροι Φλωρίνης θά ύποδειχθοῦν ως έμπιστοι διά μεταφοράν έμπορευμάτων, πόσα θά κερδίσουν, και άν θά έκφωνήσουν λόγους υπέρ τῶν φιλελεύθερων ιδεών...».

και το σύστημα διακίνησης των αγαθών.

Αν λοιπόν αναφερθούμε και στις επί μέρους συνέπειες της πολλαπλής κατοχής και του ελέγχου ζωτικών στοιχείων της εθνικής μας κυριαρχίας από τις αντιμαχόμενες ή μέλλουσες να αναμετρηθούν επί ελληνικού εδάφους δυνάμεις, θα καταλήξωμε στο συμπέρασμα ότι η συμπεριφορά των δυνάμεων αυτών στη Φλώρινα είχε όλα τα χαρακτηριστικά της αποικιοκρατικής εκμετάλλευσης⁵⁰: αστυνόμευση⁵¹ του μέσου πολίτη και ανταγωνισμούς, με αθέμιτες μεθόδους, κατασκόπων⁵². Επίκεντρο όλων αυτών των διαπλοκών ήταν η πόλη της Φλώρινας, από την οποία διέρχονταν ή στην οποία διέμεναν όλοι οι πρέσβεις των αντιμαχόμενων δυνάμεων⁵³.

Οι συνέπειες όλων αυτών των εξελίξεων στην κοινωνία, αλλά και στην ιδεολογική συγκρότηση του πληθυσμού, υπήρξαν καταλυτικές. Από το κλίμα ανασφάλειας βγήκε ευνοημένο ένα μεταπρατικό μεσοαστικό στρώμα, το οποίο είχε την ετοιμότητα αλλά και την ευελιξία να ανταποκριθεί στις διαφαινόμενες προοπτικές κέρδους και να επιβληθεί στην αγορά. Οι πηγές κέρδους, που δεν ήταν άλλες από τη διευκόλυνση των μεταναστεύσεων, την προμήθεια του στρατού, την εξασφάλιση των εξαγωγών ή τη διακίνηση υπερτιμημένων προϊόντων, απέφεραν ικανοποιητικά κέρδη και δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη διαμόρφωση αστικής συνείδησης. Το μεσοαστικό αυτό στρώμα, φιλοβασιλικό ή βενιζελικό, θα πορευτεί, παρά τις περιστασιακές του αντιπαραθέσεις, ενωμένο, αφομοιώνοντάς σταδιακά το αστικό στις καταβολές του στοιχείο της Πελαγονίας, αλλά και το προσφυγικό. Αντίθετα, η κακοδαιμονία της υπαίθρου, η οποία θα θεραπευθεί περιστασιακά με τη διόγκωση της μετανάστευσης τα επόμενα χρόνια, δεν θα οδηγήσει σε προϋποθέσεις κοινωνικής κινητικότητας, με αποτέλεσμα την οικονομική καχεξία και την πνευματική υστέρηση για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Αυτό το χάσμα ανάμεσα στον αστικό πυρήνα και την ενδοχώρα θα προσδιορίσει την ιστορία αλλά και τη μοίρα της περιοχής.

Σ. ΗΛΙΑΔΟΥ-ΤΑΧΟΥ

50. *Φλώρινα*, φ. 14/23-4-1916. Στην εφημερίδα αναφέρεται ότι τη Δευτέρα στις 11 π.μ., 3 λόχοι γαλλικού στρατού εισβάλλουν στην πόλη, κόβουν τα τηλεγραφικά σύρματα, εμποδίζουν την κυκλοφορία και συλλαμβάνουν 12 άτομα. Σκοπός της επέμβασης εικάζεται πως είναι η διακοπή των επικοινωνιών με το Ελληνικό Κράτος.

51. *Φλώρινα*, φ. 17/14-5-1916, στο οποίο και η μνεία στην έρευνα που διενεργούν στις 2 μμ. οι Γάλλοι στην οικία του δημοτικού συμβούλου Στέφανου Ρόλλη, ο οποίος κατά το σχόλιο της εφημερίδας προσφέρθηκε πριν από κάθε άλλον για την περίθαλψη των προσφύγων από τη Σερβία και επομένως η έρευνα ήταν αδικαιολόγητη.

52. *Φλώρινα*, φ. 1/6-2-1916, όπου και το άρθρο «μαίνεται ο πόλεμος των κατασκόπων».

53. *Φλώρινα*, φ. 3/17-2-1916, στο οποίο γίνεται λόγος για τον «Πρόξενον Ἀγγλίας Γκρέη τὸν ἐνταῦθα διαμένοντα μετὰ τῆς ἀξιοτίμου συμβίας του».

SUMMARY

S. Iliadou-Tahou, *The Political, Social and Economic Situation of the Inhabitants of Monastir and Florina from the Viewpoint of I. Theodosios's Newspaper Florina in 1916.*

It is a well-known fact that whenever conflict breaks out in a particular area the local press can serve as an important source of information on local and national history. This is precisely the role that is played by one of the oldest newspapers in the Florina prefecture, which was published in 1916 and of which issues 1-28 have been preserved thanks to the interest of art-lover G.I. Theodosios.

From this publication, which was modelled on the *Politiki Epitheorisi* of I. Dragoumis, A. Karapanos and G. Bousios, information is presented relating to the economic, political and social situation of the inhabitants of Monastir and Florina both before and during the armed conflict that took place in these territories between the Entente and the Axis powers during the course of the First World War.

This was the period of the celebrated policy of "Greek neutrality", which heaped misfortunes not only on the inhabitants of Pelagonia, who lay outside Greece, but also on the inhabitants of Florina, who had been incorporated into the Greek nation.

The main characteristics of this economic region were insecurity, which led to mass migration, and the movement into Greece of a large number of refugees from Pelagonia, who, despite the favourable laws passed by Venizelos's governments, suffered the catalytic effects of the obtuseness of the authorities.

And while those who were left outside Greece fell victim to the *komitadjis* who, with the consent of the Serbs, were ravaging the Pelagonian countryside, in the town of Florina the mean smuggling racket run by the prefect, the Government's favourite, combined with his rash diplomatic moves, which legitimized the Bulgarian occupation of Monastir, created a nightmarish scenario.

Apart from these events of vital national importance, the Florina prefecture was faced with an extremely acute food supply problem, which was due to the concentration in the area of a considerable number of Greek, French and English troops, the ban on the movement of goods and personnel imposed by

the French, and the presence in Florina not only of refugees but also Bulgarian deserters and foreign observers.

The situation was made worse by the preservation of the Ottoman system of taxation, which, together with the imposition of a protectionist policy of uniform price control “throughout the Greek dominions”, led to price rises and poverty for the inhabitants of the countryside.

All this assumed tragic proportions in a state with opposing zones of control, in which favouritism, unequal access to the diverse range of authorities which imposed their own systems of rules, and indigence prevailed.

The only group to profit from these developments was a bourgeois class of retailers who possessed the necessary ability to adapt to the new circumstances.